

УДК 94 : 316.752 (4)

Бондарець М. В.

ЕВОЛЮЦІЯ ЗМІСТУ «ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ» В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ

У роботі досліджено історичний контекст формування системи європейських цінностей. Розкрито основні історичні етапи її становлення. Проаналізовано трансформацію системи європейських цінностей від давніх часів до сьогодення. Виокремлено та проаналізовано основоположні документи заснування ЄС.

***Ключові слова:** греко-римський період, європейські цінності, трансформація європейських цінностей, соціальна держава, Європейський Союз.*

Бондарець М. В. Эволюция содержания «европейских ценностей» в историческом развитии. В работе исследован исторический контекст формирования системы европейских ценностей. Раскрыты основные исторические этапы ее становления. Проанализирована трансформация системы европейских ценностей от давних времен до современности. Выделены и проанализированы основополагающие документы основания ЕС.

***Ключевые слова:** греко-римский период, европейские ценности, трансформация европейских ценностей, социальное государство, Европейский Союз.*

Maryna Bondarets. The evolution of the content of «European values» in historical development. The paper explores the historical context of the formation of a system of European values. The main historical stages of its formation are revealed. The

transformation of the system of European values from ancient times to modern times is analyzed. The founding documents of the founding of the EU are highlighted and analyzed.

Keywords: *Greco-Roman period, European values, transformation of European values, social state, European Union.*

На кожному етапі історичного розвитку, серед яких: греко-римський період, період епохи середньовіччя і Ренесансу, Просвітництва й остаточного затвердження лібералізму, період між Першою і Другою світовими війнами, і, нарешті, етап створення Європейського Союзу – категорія «європейські цінності» змінювала свій зміст, подеколи відкидаючи в сторону досягнення попередніх епох. Кожний історичний етап вніс власний вклад в те, що ми називаємо «європейськими цінностями»: певне ставлення до людини, її місця й ролі в суспільстві, а також певне ставлення до власності.

Історичні та філософські засади формування європейських цінностей були предметом дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема З. Бзежинського, В. Брандта, Г. Брунна, В. Гавела, Х. Кабеле, Е. Сміта, російських вчених В. Іноземцева, В. Козлова, В. Тишкова. Серед вітчизняних вчених заслуговують на увагу праці І. Вітер, А. Гальчинського, А. Горбуліна, О. Зернецької, Т. Метельовой та інших.

Метою статті є аналіз історичних етапів становлення системи європейських цінностей від давніх часів до сьогодення.

Фундаментом «європейських цінностей» традиційно вважається спадщина греко-римського періоду. На самих ранніх етапах становлення системи «європейських цінностей», хоча саме поняття «європейські цінності» було відсутнє, «належати Європі» або «розділяти європейські цінності» умовно означало бути як мінімум вільним громадянином Стародавньої Греції. Спочатку «Європою» називалася саме Греція. У гімні Аполлону Піфійському Гомер називає Європою Північну Грецію. Гекатей Мілетський, автор праці «Обхід навколо Землі», або «Землеопис», присвятив одну з двох частин своєї роботи «Європі». Геродот виділив «Європу» в якості однієї з трьох відомих частин світу. У працях цих авторів східний кордон Європи традиційно проходив по річці Дон. Класичне греко-римське уявлення щодо стовпів системи «європейських цінностей» включало в себе наступні принципи функціонування суспільства і держави: громадянську самосвідомість і самоврядування, свободу слова та свободу зібрань. В процесі історичного розвитку система «європейських цінностей» втілила себе в наступних принципах організації життя

суспільства і держави: свобода і рівність всіх людей перед законом, верховенство закону, гарантування природних прав людини, гарантування права на приватну власність. В основі появи всіх цих принципів суспільного життя лежала значимість вільного громадянина, що має право й активно приймає участь у перетворенні навколишньої дійсності. Ця цінність була особливо характерна для полісного періоду існування Давньої Греції. З усіх історичних етапів розвитку полісний період Стародавньої Греції найбільш підходить під визначення «витоку Європи». Саме на нього посилаються українські та зарубіжні дослідники, розглядаючи питання місця й ролі людини в житті сучасних європейських співтовариств і, відповідно, принципів організації їх політичного і економічного життя.

Однак, щоб уникнути ідеалістичного уявлення про те, як функціонувала полісна система, навіть за часів Перікла – періоду найвищого культурного, інтелектуального й політичного розквіту Афін, – слід зазначити, що свобода як цінність була гарантована тільки вільним громадянам. Афінська полісна демократія поєднувалася з рабовласницьким ладом, а справедливість рабовласницького ладу обґрунтовувалася давньогрецькими філософами і мислителями. Правління полісів в залежних колоніях було тиранічним. По мірі поглинання грецького світу римською цивілізацією Європа в сучасному розумінні стала символом античної греко-римської культури, в якій розділяти правила і норми поведінки Римської імперії означало бути «цивілізованими», а перебувати поза рамками римського права і законів – бути «варварами». «Варварами» в кінцевому підсумку могли бути і представники таких розвинених давньосхідних цивілізацій, як вавилонська або фінікійська, тільки тому, що їх система цінностей, з якої витікали принципи організації життя і правила поведінки, була відмінна від греко-римської цивілізації. Подібне розділення на «своїх» і «чужих» залишається невід’ємною частиною процесу становлення та розвитку системи «європейських цінностей», з часом змінюються і доповнюються лише критерії оцінки ступеня приналежності до неї.

Для сучасної системи європейських цінностей Стародавній Рим – це перш за все римське право, яке функціонує на всій території Стародавнього Риму. У свою чергу, Римське право – єдина система законів, що передбачає рівність всіх громадян перед встановленим законом, поділ громадського та особистого життя.

Аналізуючи внесок греко-римської спадщини у формування системи «європейських цінностей», не можна забувати й про такий ключовий факт, як зародження християнства в рамках римської

цивілізації. З появою і поширенням християнства на території Римської імперії, затвердженням особливого статусу цієї релігії і активною підтримкою церкви з боку імператора Костянтина Великого, якого називають святим рівноапостольним князем, у розвитку європейської системи цінностей відбувається перелом. Частиною системи цінностей, яка панує на території Римської імперії, стають десять християнських заповідей. Життя людини і його роль в суспільстві, так само як і зміст законів, в ідеальному варіанті розглядаються через призму дотримання цих заповідей. З моменту правління імператора Костянтина Великого історія Римської імперії стає «християнською». Прихильність до християнської релігії розглядається як показник приналежності до певної культурно-історичної спільності зі своєю власною системою цінностей. Якщо раніше «варварами» були ті, хто не перебував під юрисдикцією Римської імперії і не підкорявся її законам, то на пізніх етапах розвитку Римської імперії «варварами» могли з легкістю стати «нехристияни».

Вже у період Середньовіччя, точкою відліку якого вважають момент падіння Західної Римської імперії у 476 р. н. е., Європа, остаточно змінивши свої географічні кордони, стала символізувати християнський світ, а «європейська система цінностей» – асоціюватися переважно з християнськими цінностями. Ключовою тезою в рамках даної системи цінностей стало твердження: «Людські закони повинні відповідати Божественним законам». Проте ця теза, що проголошувалася в якості ідеальної і найбільш бажаної, була дуже далека від свого реального втілення на практиці. Середньовіччя, охоплюючи період становлення європейських держав, феодальну роздробленість і, на кінець, початок Ренесансу і Реформації, було суперечливим за принципами організації життя людей як на концептуальному рівні, так і на практиці. Існує певний набір рис, які традиційно характеризують Середні віки. Феодальне суспільство було закритим, уявлення про місце, роль людини і суспільства були теократичними. Найголовнішою метою існування людини було служіння Богу. Але гуманізм, втілений в десяти Божих заповідях, ледве знаходив відображення у тому відношенні до людини, до її життя, місця і ролі в суспільстві, яке панувало в Середні віки на практиці. Крайніми формами прояву служіння Богу стали боротьба з чаклунами і чаклунством і поява перших підручників мисливців на відьом в 1486 р. Тим не менше головне значення Середніх віків для еволюції системи європейських цінностей було пов'язано з тезою: «Людські закони повинні відповідати Божественним законам». «Християнський

гуманізм» Середніх віків, хоча і був присутній в рамках «ідеального буття», став благодатним ґрунтом для реального становлення і поширення гуманістичного світогляду в рамках наступної історичної епохи. Ренесанс, що прийшов на зміну середньовіччю й охопив часовий проміжок з середини XV по середину XVII ст., став одним із значущих етапів у розвитку системи «європейських цінностей».

Еволюція поглядів на місце людини в суспільстві та на її здатність впливати і змінювати в позитивну сторону навколишній світ є тим, що відрізняє Ренесанс від Середніх віків. Фактично Ренесанс центральну роль в системі «європейських цінностей» закріпив за незалежно мислячою особистістю, яка перетворює зовнішній світ. В якості одного з символів антропоцентричного світогляду можна виділити роботу відомого італійського мислителя Пікодела Мірандоли «Промова про гідність людини». У цьому творі підкреслюється унікальність й індивідуальність людини, значущість потенціалу її творчої діяльності, а релігія перетворюється на область совісті окремої людини. Це, однак, не означає, що християнський світогляд, християнська культура, християнські цінності стають чужими новій системі «європейських цінностей». Віра в Бога, на думку представників епохи Ренесансу, повинна була поєднуватися з незалежністю мислення. Людина повинна була вірити в те, що вона здатна змінити й поліпшити життя на землі. Гуманізм – широкий інтелектуальний рух, який проявив себе саме в період Ренесансу, – позначив перехід до антропоцентричного світогляду. Саме гуманізм пропагував принцип, який забороняв брати що-небудь на віру без випробування й підкреслював важливість особистих суджень та індивідуальної совісті. Ренесанс ознаменував повернення до тієї ідеальної системи цінностей, яка колись була заявлена греко-римською цивілізацією. У центрі цієї ідеальної системи цінностей знову повинен був опинитися вільний громадянин, який має й висловлює власну думку і здатний брати участь в громадському житті й державному устрої. Однак на практиці реалізація таких принципів організації суспільства, як забезпечення свободи людської особистості чи свободи совісті, була далека від ідеалу. Суд інквізиції над Д. Бруно за його ідеї і подальше зречення Г. Галілея були одними з прикладів того, як свобода суджень, яка була формою наукової революції, була відхилена сучасниками.

Проте епоха Відродження, безсумнівно, зіграла ключову роль у розвитку системи сучасних «європейських цінностей». По-перше, вона позначила повернення до дослідження спадщини греко-римської культури, а разом з цим – повторне відродження і утвердження ролі

вільно мислячої особистості, котра вірує в християнські ідеали взаємин між людьми, які повинні були знайти свою правову оболонку у вигляді певних принципів функціонування суспільства і держави. Людина та її погляди на навколишній світ стали центральним елементом системи європейських цінностей. Більш того, саме з періодом Відродження пов'язане зміцнення таких принципів духовного життя суспільства, як гарантування віротерпимості і свободи віросповідання на додаток до забезпечення свободи вираження власних суджень. Певною мірою саме в епоху Ренесансу став зароджуватися індивідуальний лібералізм. Однак активне державне регулювання за допомогою найрізноманітніших інструментів – правових, адміністративних, військових і управлінських – йшло врозріз з ідеями ліберального індивідуалізму. У більшості випадків ієрархія і спадковість залишалися ключовими принципами організації соціальної та політичної сфер життя суспільства. Разом з тим існували певні суспільні обмеження індивідуалізму на тлі активного зростання торгової буржуазії і міст. Саме епоха Відродження створила сприятливе підґрунтя для подальшого підйому лібералізму, поступово утверджуючи у свідомості всього суспільства необхідність закріплення рівності всіх перед законом, права на власність і вільного ведення підприємницької діяльності, перш за все для успішного функціонування економіки окремої держави. Епоха Просвітництва, яка змінила період Відродження, лише підкреслила важливість та необхідність практичного застосування тих «європейських цінностей», про які філософи лише розмірковували і сперечалися за часів Відродження.

У той же час, оцінюючи роль епохи Просвітництва в розвитку системи «європейських цінностей», необхідно бути обережними. Політичні, так само як і економічні, реалії цього етапу історичного розвитку були неоднорідними, з більшим чи меншим проявом економічної та політичної свободи. Британський і американський конституціоналізм сусідили з необмеженими монархіями. Проте підйом європейських держав періоду XVIII ст., зокрема Франції і Великобританії, бурхливий розквіт філософської думки і культури зробили саму Європу цінністю й символом освіти і прогресу незалежно від того, на якому рівні розвитку перебували окремі європейські держави. Закордонні європейці пов'язують капітальний внесок епохи Просвітництва у формування системи європейських цінностей з іменами такої плеяди філософів XVIII ст., як Ж. Л. д'Аламбер, Вольтер, Д. Дідро, Ж. - Ж. Руссо. Трактат «Про суспільний договір» Ж. - Ж. Руссо (1762), відомий фразою: «Людина народжується вільною,

а між тим вона скрізь у кайданах», вплинув на утвердження європейських принципів організації політичного життя сучасної Європи, формування її громадських і політичних ідеалів [1]. Ідея про те, що держава виникає на основі суспільного договору, згідно з яким верховна влада належить народу, згодом вплинула на розвиток сучасних демократичних інститутів. Затвердження того, що закон, будучи вираженням загальної волі, – гарантія індивідів від свавілля з боку уряду, цілком співзвучний сучасним європейським цінностям, таким як повна рівність всіх перед законом. Поряд з Ж.- Ж. Руссо одним з основоположників сучасної форми представницької демократії можна з упевненістю вважати Ш. Монтеск'є. Його твір «Про дух законів» (1748), по-суті, є системою сучасних «європейських цінностей» зразка XVIII ст. із певними застереженнями [2]. Політичний лібералізм, заснований на пріоритеті індивідуальної свободи, принципах природного права, підкреслював необхідність відокремлення держави від громадянського суспільства й поділу влади. «Всі люди рівні в республіканських державах, вони рівні й в деспотичних державах. У першому випадку вони рівні, бо вони – все, в другому – тому, що вони ніщо. Свобода є право робити все, що дозволено законами. Якби громадянин міг робити те, що цими законами забороняється, то в нього не було б свободи, оскільки те ж саме могли б робити й інші; головне – це безпека громадянина» [2, с. 541]. Виділяючи чотири форми правління – республіку, аристократію, монархію і деспотію, – Ш. Монтеск'є підкреслював, що саме республіканська форма державної влади є чесною.

Витоки лібералізму, який проголошував необхідність свободи індивіда у всіх областях життя як умову розвитку суспільства, що підтримує в економіці свободу приватного підприємництва і конкуренції, а в політиці – правову державу, парламентську демократію, розширення політичних і цивільних прав і свобод, виходили з основ вчення Ш. Монтеск'є і його попередників. Проте на практиці реалізація принципів, запропонованих філософами-просвітителями, була далека від реальності й зазначені ідеї не були повсюди закріплені. Єдиною державою, де вперше був прийнятий документ, що юридично затвердив права людини, була Великобританія. Дж. Локк у праці «Два трактати про правління» (1690) підкреслював, що уряд повинен підкорятися природному праву, та виступав проти принципу спадкової влади. Він акцентував на значимості права власності, необхідності правління через суспільний договір, висунув принцип згоди як один з

наріжних принципів та постулат про необхідність наявності системи стримувань між виконавчою і законодавчою владою.

У 1689 р. в Англії в результаті революції парламент прийняв Білль про права. Монарх був позбавлений найважливіших привілеїв, а саме: припиняти дію законів або їх виконання, встановлювати й стягувати податки на потреби корони, а також формувати й утримувати армію в мирний час. Ключовим для Білля про права було поняття «свобода». Вклад Просвітництва в систему «європейських цінностей» полягав саме в розвитку цілого комплексу принципів суспільного устрою. Хоча найчастіше вони не були реалізовані в практичній площині, але вплинули на подальший історичний етап становлення європейських держав. Пріоритет індивідуальної свободи на основі принципу природного права від народження – головний компонент системи «європейських цінностей», який дістався їй від епохи Просвітництва.

Своєрідним апогеєм прояву цієї «європейської цінності», торжеством «свободи, рівності й братерства», безсумнівно, стала Велика французька революція 1789 р. Вона сприяла остаточному затвердженню непорушної основи системи «європейських цінностей»: свободи людини від народження і рівноправності. Ж. Мішле, французький історик і публіцист XIX ст., передав основний зміст минулої революції таким чином: «Суть революції я бачу в прагненні воскресити Закон, повернути людині її Права і затвердити Справедливість» [3, р. 279]. У підсумку революція привела до поступового руху від конституційних реформ до революційного терору. Разом з тим світ соціальних і політичних ідей значно збагатився саме за рахунок Французької революції. Декларація прав людини (26 серпня 1789 р.) і прийняття Конституції (вересень 1791 р.), що забезпечувала загальне виборче право, референдуми й виборний уряд, є безперечним її досягненням. Завдяки Французькій революції були вперше документально зафіксовані 17 статей, які перерахували «природні, невід’ємні та священні права» не тільки французів або європейців, а і людства у цілому. Англійський Білль про права породив надію на те, що свобода є невід’ємним станом будь-якої людини, французька Декларація прав людини повинна була остаточо закріпити концепцію рівноправності й свободи. Появу цієї Декларації можна з повною впевненістю вважати початком ходи лібералізму по європейському континенту.

XIX ст. стало століттям швидкого розвитку й поширення ліберальних ідей і зміцнення ліберального стрижня системи «європейських цінностей». Лібералізм фактично знайшов прояв у двох

сферах – в політиці та в економіці. Виступаючи проти будь-яких успадкованих привілеїв, ліберали наголошували на необхідності рівності всіх громадян перед законом, значимості громадянських та особистих свобод, конституційних процедур, віротерпимості та універсальних прав людини. Економічний лібералізм підкреслював важливість права на власність, а також права власників на вільну торгівлю без обмежень. Прояви лібералізму не були однакові на території всієї Західної Європи, тому що самі держави не були рівними у своєму розвитку. Проте ліберальна демократія в тій чи іншій формі стала набувати міцної основи саме в Європі.

Крім розвитку концепції лібералізму XIX ст. можна охарактеризувати як період появи і розвитку ідеї «соціальної держави», яка остаточно утвердиться в якості невід'ємної частини системи «європейських цінностей» вже після закінчення Другої світової війни. Вперше поняття «соціальна держава» було вжито Л. фон Штейном, німецьким філософом-гегельянцем, правознавцем, істориком. Згідно з підходом Л. фон Штейна, держава повинна сприяти економічному та суспільному прогресу всіх своїх громадян, так як розвиток одного виступає умовою розвитку іншого [4].

Саме в XIX ст. побоювання з приводу посилення впливу профспілкового руху змушували уряди промислово розвинених країн йти на окремі соціальні поступки. Держава виступила гарантом допомоги нужденним і мала пом'якшувати соціальні відмінності. Наприкінці XIX ст. в Німеччині були введені соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та допомога на випадок хвороби. Згодом подібні практики набули поширення в Австрії, Франції та Швеції. У підсумку одним з напрямків лібералізму в кінці XIX ст. став соціальний лібералізм. В якості однієї з функцій держави стала розглядатися необхідність відновлення «соціальної справедливості». Всі індивідууми суспільства повинні були мати рівний доступ до певних потреб, наприклад освіти або медицини, а держава мала забезпечувати цей доступ з метою запобігання соціальних бунтів. Альтернативною лібералізму концепцією суспільного розвитку поступово став виступати соціалізм, зокрема його окремі напрямки – соціал-демократія і християнський соціалізм, в центрі уваги яких перебували питання реалізації державою своїх соціальних функцій. Філософська думка того часу була зобов'язана активному поширенню ідей соціальної справедливості, перш за все, працям Сен-Симона, зокрема роботі «Нове християнство». Однак більш ранні відлуння ідей соціальної рівності та соціальної справедливості можна знайти ще в утопістів початку

XVI ст. – Т. Мора і початку XVII ст. – Т. Кампанелли. У той же час необхідно підкреслити, що саме у XIX ст. з'явилася криза ідей гуманізму, зокрема криза віри в природну доброту людини. Вона володіє природними правами і є рівною в цих правах з іншими людьми, але людина стає протиставленою іншим в умовах домінування ідеї верховенства й захисту приватної власності. У підсумку: хто є власником засобів виробництва, той і експлуатує найману працю. Саме в цьому і полягає причина підвищеного інтересу до питань «соціальної справедливості» і «соціальної держави» в XIX ст. Фактично розвиток вчення про класову боротьбу і філософія Ф. Ніцше стали ознаками відкату системи європейських цінностей від справжніх гуманістичних ідеалів. На місце людини епохи Ренесансу мала з'явитися надлюдина з незламною волею до влади, не обмежена в своїх діях ніякими старими цінностями. Частково ці тенденції стали першими провісниками кризи старої системи «європейських цінностей» з її ідеалами свободи, гарантіями природних прав людини і рівності всіх перед законом. Найбільш яскраво ця криза знайшла свій прояв у період між Першою і Другою світовими війнами, так само як і в період Другої світової війни. Ці історичні віхи можна по праву вважати своєрідним відходом від системи європейських цінностей і розколом європейського континенту по лінії прихильності до тих чи інших цінностей. Неофіційна відмова від свободи й рівності громадян незалежно від їх гендерної або національної приналежності, відсутність свободи слова стали традиційними атрибутами фашистських режимів і комуністичного режиму в СРСР, які зароджувалися в Європі. Початок Другої світової війни став підсумком становлення суспільної системи фашизму, яка була прямо протилежною системі «європейських цінностей», а її закінчення справило сильний психологічний вплив на уми європейців, змусивши їх суттєво переглянути колишні уявлення про місце Європи в світі, про суть та історичне покликання європейської цивілізації разом з властивою їй системою цінностей. Усвідомлення того, що конфлікти (зіткнення торгових, економічних і політичних інтересів) між двома провідними континентальними державами – Францією і Німеччиною – були головною причиною європейських і, в підсумку, світових воєн, змусило голов держав Західної Європи замислитися про те, на основі яких принципів повинні вибудовуватися не тільки міждержавні, але і внутрішньодержавні відносини в Європі. 19 вересня 1946 р. у своєму виступі в Цюриху британський прем'єр-міністр В. Черчилль вперше після закінчення Другої світової війни озвучив необхідність створення Сполучених Штатів Європи шляхом примирення двох великих держав –

Франції та Німеччини. В. Черчилль не деталізував практичні кроки, які необхідно реалізувати на шляху примирення Франції та Німеччини, однак він зазначив, що будь-яка держава знайде собі рівне місце в «європейській сім'ї» – «Сполучених Штатах Європи». Метою розвитку даного об'єднання, структура якого, на думку В. Черчилля, швидше за все, нагадувала б федерацію, мало стати забезпечення щастя, свободи, добробуту мільйонів людей, гарантування чотирьох свобод, про які говорив американський президент Ф. Д. Рузвельт. У своєму виступі В. Черчилль закликав європейські держави, великі й малі, і європейські народи об'єднатися з метою збереження тих цінностей, які сформувалися в ході розвитку європейської культури і європейської цивілізації. Спочатку ідея створення «Сполучених Штатів Європи» не мала на меті експансію цінностей, забутих у період Другої світової війни, назовні. Шляхом добровільного об'єднання тих держав, які поділяють саму ідею миру й добробуту в Європі, «європейська сім'я» повинна була зберегти ці цінності й забезпечити їх своїм громадянам і в цьому сенсі бути їх джерелом, але не «експортером».

Саме будівництво єдиної Європи почалося з промови французького міністра закордонних справ Р. Шумана. Його пропозиція про об'єднання двох базових економічних і військово-стратегічних галузей (виробництво і збут вугілля і сталі) Франції, ФРН, Італії, Бельгії, Голландії та Люксембургу мало унеможливити франко-німецькі війни, а його промова 8 травня 1950 р., на відміну від промови В. Черчилля в Цюріху 19 вересня 1946 р., містила в собі скоріше практичний план об'єднання держав, ніж концептуальний. Ключовим словом в промові В. Черчилля виступало поняття свободи як одного з головних елементів класичного уявлення про систему «європейських цінностей». Р. Шуман у своїй декларації насамперед розглядав мир в Європі через призму економічної взаємозалежності та взаємних інтересів. Спільний контроль і прагнення до спільних дій в сталеливарній та вугільній галузі виступили основою нового регіонального об'єднання. Європейське об'єднання вугілля і сталі (СОВС, 1951), верховний орган якого очолив відомий французький промисловець і політик Ж. Моне, поклато початок сучасному Євросоюзу. Римський договір про створення Європейського економічного співтовариства (СЕС, 1957) і Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом, 1957) означав старт глибшої економічної, а потім – політичної інтеграції. Паризький (1952) і Римський (1958) договори навряд чи припускали в якості підстави для об'єднання крім взаємодії і спільного контролю в двох галузях промисловості наявність певних і поділених державами-

учасниками уявлень про ідеальні принципи в різних суспільних сферах: економічній, соціальній, політичній і духовній. Паризький договір не містив в собі особливих положень щодо наявності «європейських цінностей» як достатньої підстави для приєднання до цього регіонального об'єднання. Поняття «європейські цінності», втілене в політичних, економічних, соціальних і духовних нормах, почало превалювати в документах і деклараціях Європейського Союзу з 1970-х рр. Категорія «європейські цінності» стала безпосередньо пов'язуватися з категорією «європейська ідентичність». 14 грудня 1973 р. в Копенгагені дев'ять країн-членів європейських співтовариств підписали Декларацію про європейську ідентичність. В рамках цієї Декларації підкреслювалося, що держави-учасники поділяють однакове ставлення до життя, яке ґрунтується на впевненості в тому, що в суспільстві повинні реалізовуватися потреби кожної людини, захищатися принципи представницької демократії та верховенство закону.

Соціальна справедливість як головна мета економічного прогресу, повага до прав людини були виділені в якості фундаментальних основ європейської ідентичності [5]. Фактично розуміння «європейських цінностей» об'єднало класичні уявлення попередніх історичних епох, зробивши особливий акцент на повазі до прав людини та забезпеченні соціальної справедливості. Більш того, з появою європейських співтовариств, а в подальшому – і Європейського Союзу, «європейські цінності» збагатилися новим елементом, який був одночасно і уявленням про досконалість, і принципом існування. «Вільне переміщення товарів, послуг, робочої сили і капіталу» – це те, що вже давно символізує Європейський Союз і чим так пишаються його держави-учасники. У підсумку «європейські цінності» стали не просто системою цінностей, носієм якої могла виступити будь-яка європейська держава, а скоріше «ексклюзивним брендом» [6]. Права на цей «бренд» були закріплені спочатку за європейськими співтовариствами, а потім – за Європейським Союзом. Частково це зумовило перетворення «європейських цінностей» в інструментарій зовнішньої політики. В результаті в другій половині ХХ ст. «європейські цінності» стали відігравати роль не тільки сполучної ланки між державами-членами Європейського економічного співтовариства, а й критерію вступу до цієї спільноти.

Використані джерела та література:

1. Руссо, Жан-Жак. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / Пер. з фр. та ком. О. Хома. К: Port-Royal, 2001. 349 с.

2. Монтескье Ш. Л. О духе законов / Перевод А. Матешука. М.: Мысль, 1999. 674 с.
3. Michelet J. Histoire de la Revolution francaise. Oxford: University Press, 1848.
4. Штейн, Лоренц. История социального движения Франции с 1789 года: Пер. со 2 нем. изд. Т 1. [Электронный ресурс] / Основное понятие общества и социальная история Французской революции до 1830 года. Санкт-Петербург : тип. А.М. Котомица, 1872. 305 с. URL: https://xn--90ax2c.xn--p1ai/catalog/000199_000009_003875045/
5. Declaration on European Identity. December 14, 1973 [Электронный ресурс] / Bulletin of the European Communities (официальный сайт). URL: http://www.ena.lu/declaration_european_identity_copenhagen_14_december_1973-02-6180
6. Шемятенков В. Г. Европейская интеграция. М.: Международные отношения, 2003. 400 с.